

A
HERMAN
OTTÓ
MÚZEUM
ÉVKÖNYVE

LVIII–LIX. (2019–2020)

ANNALES
MUSEI
DE HERMAN
OTTÓ
NOMINATI
2019–2020

ANNALES MUSEI DE HERMAN OTTÓ NOMINATI

A HERMAN OTTÓ MÚZEUM
ÉVKÖNYVE
LVIII–LIX.

MISKOLC
2020

Jahrbuch des Herman Ottó Museums, Miskolc (Ungarn)
Yearbook of the Herman Ottó Museum, Miskolc (Hungary)
Les Annales du Musée Herman Ottó, Miskolc (Hongrie)

Főszerkesztő:
SZOLYÁK PÉTER

Szerkesztette:
TÓTH ARNOLD

A szerkesztésben közreműködött:
BÉKÉSI GÁBOR–JAKAB MÁTYÁS ANDRÁS

Technikai szerkesztő:
TÍMÁR TAMÁS

ISSN 0544–4225

Borítóterv:
FEKETE RÓBERT, SZOLYÁK PÉTER

Lektorálta:
Dobrik István, P. Fischl Klára, Gödölle Mátyás, Gyulai Éva, Kuklay Antal, Kulcsár Gabriella,
Kunt Gergely, Raczky Pál, Tabajdi Gábor, Tringli István

Angol fordítás:
Dúró Tímea, Medve Csaba, Módis Péter, Tóth Arnold és a szerzők

Borítóképek (balról jobbra):

1. Ernst Gräser: Lottchen am Klavier. Kovács Sarolta zongoraművésznő portréja, 1910.
(Jeszenszky Géza tulajdona)

Ernst Gräser: Lottchen am Klavier. Portrait of Sarolta Kovács, pianist, 1910. (Property of Géza Jeszenszky)

2. A Numizmatikai Társulat által Leszih Andornak adományozott névre szóló emlékérem, 1961.

(Herman Ottó Múzeum, HOM HTD 84.48.56.)

Commemorative medal awarded to Andor Leszih by the Society for Numismatics, 1961.

(Herman Ottó Museum, HOM HTD 84.48.56.)

3. Egy parasztcsalád lakodalma: Haraszti István és M. Béres Mária házassági képe, Bódvavendégi, 1937. Veres József felvétele (Herman Ottó Múzeum, HOM Gynsz. 15/2012)

A Wedding of a Peasant Family: Marriage photo of István Haraszti and Mária M. Béres, Bódvavendégi, 1937. Photo by József Veres (Herman Ottó Museum, HOM Gynsz. 15/2012)

A kötet megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap Közgyűjtemények Kollégiuma támogatta.

Nemzeti Kulturális Alap

Kiadja a miskolci Herman Ottó Múzeum
Felelős kiadó: Dr. Szolyák Péter PhD, múzeumigazgató
A kötet megjelenését gondozta: TT Play Kft., Tímár Tamás, Debrecen

Nyomda és kötészet: Kapitális Nyomdaipari Kft., Debrecen
Felelős vezető: ifj. Kapusi József ügyvezető igazgató

TARTALOM

<i>Előszó</i>	9
JAKAB Mátyás András–SIMON László <i>Leszih Andor emlékezete</i>	11
RÉGÉSZET	
CSENGERI Piroska–P. FISCHL Klára–HAJDÚ Melinda– LÁTOS Tamás–PUSZTAI Tamás–TÓTH Krisztián <i>Mezőkeresztes–Lapos-halom újkőkori településének roncsolásmentes kutatása</i>	19
P. FISCHL Klára–KOÓS Judit–MENGYÁN Ákos–SOMOGYI Krisztina <i>Vatta–Testhalom – Részekből egész</i>	41
B. HELLEBRANDT Magdolna <i>A Gáva-kultúra föld- és vízivára Prügy–Tökföldön</i>	65
SZÖRÉNYI Gábor András–PUSZTAI Tamás et al. <i>Hét metszet a Hernád folyó völgyéből.</i> <i>Az M30-as Miskolc–Kassa autópálya építését megelőző régészeti feladatellátás és kutatás</i>	103
CSENGERI Piroska–KERTÉSZ Gabriella Nikoletta <i>A Herman Ottó Múzeum régészeti kutatásai 2015–2016-ban</i>	149
TÖRTÉNETTUDOMÁNY	
TIHÁNYIOVÁ, Monika <i>A gombaszögi pálos kolostor</i>	191
GYULAI Éva <i>Pulszky Terézia és Malwida von Meysenbug rajzai az angliai emigrációban</i> <i>(Ventnor és környéke, Wight sziget, 1855–1856)</i>	205
FÁBIÁN Máté <i>A vármegye vezére. Borbély–Maczky Emil főispáni szerepfelfogásának alakulása</i> <i>a két világháború között</i>	243
KIS József <i>A Virág-ügy. Konceptió eljárás a miskolci jobboldali szociáldemokraták ellen</i>	253

GÁL Máté	
„Lobkovitz László megyei főelőadó úr ellen panasszal fordulok Elnök úrhoz.”	
<i>Zavarok az Állami Egyháziügyi Hivatal vidéki működésében</i>	269
SURÁNYI Béla	
<i>Fejezetek a hazai állattenyésztés-politika történetéből (1867–1989)</i>	281
NÉPRAJZ	
BODNÁR Mónika	
<i>Üvegnegatívok Bódvavendégiből 3. Egy parasztcsalád lakodalma</i>	305
MŰVÉSZETTÖRTÉNET	
HAJDÚ Ildikó–KÁKÓCZKI András	
<i>Művészet, önkéntesség, múzeum.</i>	
<i>Fejezetek a képzőművészethez kapcsolódó civil szervezetek miskolci történetéből</i>	323
HAJDÚ Ildikó	
<i>Matyó asszony Miskolcon. Sóváry János szobrának története</i>	341
PIRINT Andrea	
<i>Arckép és önarckép. Dr. Nagy Róbert orvos-műgyűjtő portréja</i>	355
VÁMOSI Katalin	
<i>A tiszaiújvárosi Patrona Hungariae Római Katolikus Templom építéstörténete</i>	371
KÖZLEMÉNYEK	
SZAKÁLL Sándor	
<i>Aragonit utáni opál átalakok a tarcali dácsit köfajtából</i>	389
HAZAG Ádám	
<i>Vésett pengéjű kardok a Herman Ottó Múzeum történeti fegyvergyűjteményében</i>	393
HIDEG Ágnes	
<i>Kovács Sarolta zongoraművésznő (1891–1979).</i>	
<i>Adatok Miskolczy-Simon Jánosné / Thurzó Nagy Lászlóné életútjához</i>	409
KURUCZ Ádám	
„Messze vagyok tőled rózsám, Aradon.”	
<i>Radeczky Lajos szakaszvezető katonakönyve</i>	419
PRÓKAI Margit	
<i>Mérföldkövek Miskolc közkönyvtárainak 140 éves történetében</i>	445
VIGA Gyula	
<i>Szabadfalvi József és a kézművesség kutatása</i>	453
Szerzői útmutató	461

TABLE OF CONTENTS

<i>Preface</i>	9
JAKAB, Mátyás András–SIMON, László <i>In memory of Andor Leszih</i>	11
ARCHAEOLOGY	
CSENGERI, Piroska–P. FISCHL, Klára–HAJDÚ, Melinda– LÁTOS, Tamás–PUSZTAI, Tamás–TÓTH, Krisztián <i>Non-destructive research of the Neolithic settlement at Mezőkeresztes–Lapos-halom</i>	19
P. FISCHL, Klára–KOÓS, Judit–MENGYÁN, Ákos–SOMOGYI, Krisztina <i>Vatta–Téshalom – Assembling the whole from its parts</i>	41
B. HELLEBRANDT, Magdolna <i>Hillfort and water fortress of the Gáva-culture at Prügy–Tökföld</i>	65
SZÖRÉNYI, Gábor András–PUSZTAI, Tamás et al. <i>Seven sections from the Hernád Valley. The archaeological research project prior to the construction of the M30 motorway between Miskolc–Kassa</i>	103
CSENGERI, Piroska–KERTÉSZ, Gabriella Nikoletta <i>Archaeological research at the Herman Ottó Museum in 2015–2016</i>	149
HISTORY	
TIHÁNYIOVÁ, Monika <i>The Pauline Monastery of Gombaszög</i>	191
GYULAI, Éva <i>The drawings of Terézia Pulszky and Malwida von Meysenbug made in emigration to England (Ventnor and surroundings, Isle of Wight, 1855–1856)</i>	205
FÁBIÁN, Máté <i>The leader of the county. The development of Emil Borbély-Maczky's conception of the role of count between the two World Wars</i>	243
KIS, József <i>The Virág-affair. Conceptual trial against the right-wing social democrats in Miskolc</i>	253

GÁL, Máté	
<i>"I complain to Mr. President against the county's Chief Executive László Lobkovitz."</i>	
<i>Disruptions in the regional operation of the State Ecclesiastical Office.....</i>	269
SURÁNYI, Béla	
<i>Chapters from the history of Hungarian animal husbandry policy (1867–1989)</i>	281

ETHNOGRAPHY

BODNÁR, Mónika	
<i>Glass negatives from Bódvavendégi, Part 3. A wedding of a peasant family.....</i>	305

ART HISTORY

HAJDÚ, Ildikó–KÁKÓCZKI, András	
<i>Art, volunteering, museum. Chapters from the history of non-governmental organizations</i>	
<i>related to the fine arts in Miskolc</i>	323
HAJDÚ, Ildikó	
<i>"Matyó" mother in Miskolc. The story of the sculpture by János Sóváry</i>	341
PIRINT, Andrea	
<i>Portrait and self-portrait. Portrait of doctor-art collector dr. Róbert Nagy</i>	355
VÁMOSI, Katalin	
<i>The history of the construction of the Roman Catholic Church Patrona Hungariae in Tiszaújváros</i>	371

PROCEEDINGS

SZAKÁLL, Sándor	
<i>Opal pseudomorphs after Aragonite from the Tarcal Dacite quarry.....</i>	389
HAZAG, Ádám	
<i>Swords with engraved blades in the historical weapon collection of the Herman Ottó Museum.....</i>	393
HIDEG, Ágnes	
<i>Sarolta Kovács, pianist (1891–1979).</i>	
<i>Information on the life of the spouse of János Miskolczy-Simon / László Thurzó Nagy.....</i>	409
KURUCZ, Ádám	
<i>"I am far from you my rose, in Arad." Manuscript military book of Lajos Radecky</i>	419
PRÓKAI, Margit	
<i>Milestones in the history of public libraries of Miskolc</i>	445
VIGA, Gyula	
<i>József Szabadfalvi and the research of handicrafts</i>	453
<i>Author's guide.....</i>	461

MŰVÉSZET, ÖNKÉNTESSÉG, MÚZEUM FEJZETEK A KÉPZŐMŰVÉSZETHEZ KAPCSOLÓDÓ CIVIL SZERVEZETEK MISKOLCI TÖRTÉNETÉBŐL

Hajdú Ildikó – Kákóczki András

Herman Ottó Múzeum – Miskolci Galéria

„Kiépül a Művésztelep...
Nem ránt senki kardot,
Bartus Ódön kebelére
öleli Benkhardot.
Aztán egyesült erővel
téli kurzust nyitnak...
S aki tehetné, de nem vesz,
kritikust és gazdag embert
eztán együtt szídnak.”
(28-as ember: BUÉK)¹

Absztrakt: Az együttműködés, a közös tevékenység már az emberi közösségek legkorábbi szerveződési formáiban is jelen volt, hiszen „az önkéntes egyesületek [...], társulások létrehozására való hajlam nem a mai, sőt nem is a civilizált emberek sajátja [...] Ezek a csoportok gyakorta a nem vagy az életkor közös nevezőjére épülnek, vagy épp a közös tapasztalatból vagy a közös tudásból erednek...” (HOEBEL–FROST 1976) mint ahogy napjaink társadalmában, a legegyszerűbbektől a legösszetettebbekig. A társadalmak strukturáltságának növekedésével párhuzamosan a közös összefogás, együttműködés is mind újabb és újabb formákat hozott létre. Ez a folyamat a modern kori közösségekben még inkább felgyorsult. Minél szegmentáltabb, rétegzetesebb a társadalom, annál több specifikus területre koncentrálnak a szervezetek, közösségek megalakulását ösztönzi. A művészetek terén szintén az elmúlt bő évszázad hozta a legjelentősebb fordulatot. E kérdéskör vizsgálatára irányul jelen tanulmány, amely a kulturális antropológia, művészettörténet módszertanát felhasználva nyomon követi a 19. század második felétől a városban létrejött, a művészettel, illetve a Herman Ottó Múzeummal és Miskolci Galériával időről időre együttműködő civil közösségeket, illetve azok szerepét, hatását az intézményének működésében.

Kulcsszavak: együttműködés, képzőművészeti egyesületek, civil szervezetek, művészet és társadalom

Az önkéntes társuláson alapuló közösségek az emberi társadalom alapvető szervezőelemeit jelentik, amelyek állandóan alkalmazkodnak a kultúra és társadalom inkohérens, folyton áramlásban levő átalakulásaihoz, változásaihoz. Vagyis abból eredően, hogy „a komplex kultúrák jobban differenciálják a funkciókat és az érdekeket,” a társadalmak összetettségének növekedésével paralel módon mind több feladat vagy tevékenység együttes végzésére újabb és újabb kisebb-nagyobb közösségek szerveződnek. A cél elérésére többféle stratégia is kialakulhat, amelyek egymás alternatíváiként jelennek meg. „Egy cél érdekében egyesült és megszervezett emberek csoportját” a kötelekek széles hálója fogja

össze: a tagokat a társadalmi kapcsolatok és szabályok befolyásolják és irányítják.¹

A cél visszahat a csoport tagjai közötti interakcióra is, a kapcsolati háló és a szabályok erősödését vagy gyengülését vonva maga után. Minél nagyobb szerepet tulajdonítanak az egyének a kitűzött cél elérésének, a szervezet annál hatékonyabban és ezzel együtt szervezettebben, mind több játékszabálynak engedelmességgel fog működni. A laza, társas, baráti kapcsolatokon alapuló csoportok így mind összetettebbekké

1 1927-es évet búcsúztató, a város előző évben történt eseményeit számba vevő, gúnyoló újévi vers. *Reggeli Hírlap* 1928. január 1.

és ezzel együtt formálisabbakká válnak. Így alakulhat át az informális baráti kötelék szervezeti hálózattá.

Izgalmas színtere ennek a képzőművészet világa, amely a 19. század végén meginduló gazdasági, társadalmi átalakulások eredményeként szintén számos hatás alatt, a közös összefogás, együttműködés több formáját is létrehozta. Mindeközben a gyakran laza, informális keretek, a szervezetek társadalmi beágyazottságának növekedésével mindinkább formális jelleget öltenek. E gazdag, dinamikus változó világnak érdekes szeletét képezi Miskolc képzőművészete, és mindazoknak a szervezeteknek, intézményeknek a kialakulása, működése, amelyek ösztönzőleg vettek részt annak formálódásában.

Fel kell tenni a kérdést, hogy meggy mindez végbe a mindennapokban? Illetve milyen utat járnak be a művészethez kapcsolódó szerveződések, közösségek? Jelen munka elsősorban a miskolci társadalmi átalakulási folyamatokat tekinti át, azt a képzőművészet szemszögéből vizsgálva. Intézményesülésük mértéke, céljaik, tagjaik száma alapján, eltérő szinten kapcsolódtak a helyi múzeumi szervezetekhez, a 19. század végén alapított Herman Ottó Múzeumhoz, majd a 20. század második felében életre hívott, kortárs művészettel foglalkozó Miskolci Galériához. Történeti áttekintésük végül még egy kérdést fog a középpontba állítani: milyen mértékben lehet időben haladva önkéntességéről beszélni, s vajon hol is vannak a határai? A tanulmány az 1950-es évekig követi végig ezen átalakuló folyamatokat és azoknak a társadalomra, közösségekre gyakorolt hatását. Ekkorra lezajlanak a világháború után induló első átalakulási folyamatok, amelyek, ha nem is zárulnak le véglegesen, de megteremtik azokat az alapokat, amelyek a következő évtizedekben a város képzőművészeti életének fejlődését hozzák majd magukkal. Ennek következtében az 1960-as években már úgy tekintenek Miskolcra, mint a grafika fővárosára.

A művészettel kapcsolatban álló közösségek vizsgálata során azok több típusát kell megkülönböztetni. Egyrészt teljesen eltérő fejlődési utat járnak be a társadalmon belül néhány elkötelezett művész közös összefogása révén szerveződő művészközösségek, mint az állam, vagy politika által szervezett, vagy erőteljesen támogatott szervezetek. S hasonlóképp eltérnek működésükben a professzionális művészetet tömörítő egyesületek, egyletek, körök, azon szervezetektől, amelyek elsősorban amatőr, a művészetet nem fő foglalkozásként vagy hivatásként folytató tagokat tömörítenek soraikban. Nem minden esetben van azonban éles határvonal a professzionálisként és

amatőrként megnevezett művészek között (VITÁNYI 2001, 16), számos esetben találkozunk olyan szervezetekkel, amelyeknek soraiban mindkét csoport tagjai helyet kapnak. Végül a helyi művészek fejlődésében, erősödésében szintén meghatározó szerepet töltenek be azon szervezetek, amelyek elsősorban a közművelődésre koncentrálnak, s mindössze tevékenységük egy szegmensét alkotja a művészek bemutatása, illetve művészeti ismeretterjesztő előadások szervezése.

ELŐZMÉNYEK:

AZ I. VILÁGHÁBORÚ ELŐTT

Bár ma a művészetről folytatott párbeszédben elsősorban az amatőr és professzionális megkülönböztetés az elsődleges, a 19. században még korántsem volt ilyen éles a határvonal. Annak ellenére, hogy a korszakban már több jeles festőművész is tevékenykedik Miskolcon, a művészethez is kapcsolódó szervezetek a képzőművészet iránt inkább csak érdeklődő, azzal kapcsolódásként, szórakozásként foglalkozókat vonzzák. Az egyesületeket, civil összefogást szabályozó első rendeleteket követően nem sokkal azonban már Miskolcon is találunk olyan szervezetet, amely célja szerint „*a kellemes szórakozás mellett a nemes és szép iránti érzék fejlesztése*”-re koncentrálna, szavalatok, felolvasások rendezése mellett rajzgyakorlatok tartására is koncentrált. Ez a Miskolci Dal- és Önképzőkör, amely 1885-ben a MÁV támogatásával alakult meg, s elsősorban a műhelyi dolgozókat tömörítette (SZEGŐFI 1997, 267).² Tevékenységének azonban a fő iránya a dalkultúra fejlesztése volt, számtalan dalversenyen szerepelt a 20. század első felében.³

Nem ez volt azonban a 19. század végi Miskolc egyetlen ilyen jellegű szervezete. Az 1890-es években sorra alakultak a gyári munkások szabadidő programjainak szervezése keretében az olyan körök, egyletek, egyesületek, amelyek már a képzőművészet terén is egyre inkább törekedtek tagjaik számára aktív kikapcsolódási lehetőséget teremteni. Mindez a korszak igen aktív közösségszervezési törekvéseit mutatja, amelyek főleg a munkásság volt az egyik nagy célcsoportja. Körükben a gazdasági fejlődés érdekében szervezett szakegyletek mellett szintén jelentős szerepet játszottak a népművelésre, művelődésre, önképzésre épülő egyletek (SZEGŐFI 1997, 252–253). Az egyik legnagyobb munkásokat tömörítő vállalat ebben az időben

2 MNL BAZML IV.829.5.146; IV.1925/b 36. dob. 3.

3 *Ötven évig a magyar dalért*, 1936. 5.

a Diósgyőri Vasgyár volt, amely gazdasági fejlődése, növekedése során fontos szerepet vállalt a kultúra, művészet pártolása területén is. A gyár ebben az időszakban gazdag mecénásként támogatta az alulról induló kezdeményezéseket és bevételeinek 2,5%-át fordította dolgozóinak művelődésére. Az ekkor már több mint 4000 embert foglalkoztató gyárban így sorra alakultak a különböző, kulturális vagy sportolási céllal alapított egyletek, körök. Így szerveződött meg 1893-ban a Diósgyőri M. Kir. Vas- és Acélgyári Munkások „Jószerecsse” Dalköre, Nyitrai Jenő és Vietorisz László vezetésével, amelynek több mint 1300 tagja volt. Ezek mellett működött a Vasgyárban Vasas Dalárda, a Tisztviselő Egylet Műkedvelői Köre, valamint a Műkedvelők Színjátszó Köre is.

S bár a világháború ezen szervezeteket is megviselte, azok képesek voltak annak végét követően is tovább működni. Beértek az első eredmények is a képzőművészet terén és 1926-ban már Amatőr Képzőművészeti Tárlatot is rendeztek, nem csak amatőr művészek részvételével.⁴ A vasgyári munkások által létrehozott szervezetek életképességét mutatja, hogy azok támogatásával több új specializálódott kör is létrejött az 1940-es években. A Jószerecsse Dal- és Önképzőkör támogatásával alakult meg 1940-ben az a fotószakosztály például, amely később, mint Diósgyőri Vasas Fotókör vált ismertté (TARCAI 2005.) S még szintén a háború előtt szerveződött a Diósgyőri Kör is, amely: „[...]1943-tól létezik, tehát még a háborús években jött létre, nem az úgynevezett szocialista ábrándok idején és nem is valamilyen párt vagy szakszervezet kezdeményezésére, hanem [...] bizonyos Korán Imre hajdani gyárigazgató bizta meg bizonyos Lakatos Lászlót a feladattal, hogy a vasgyári tehetségesen rajzolgató, festegető embereket, fiatalokat, vagy idősebbeket egy képzőművészeti körben fogja össze.”⁵

Ezen, főleg amatőr művészeket tömörítő közösségek mellett a professzionális művészet még néhány, egymással laza kapcsolatban álló művészt jelentett mindössze. Számukra a századfordulón az ekkor elinduló múzeumalapítási törekvés hozott lendületet. Itt kell kitérni magára a múzeumra, amelyet a 20. század első felében még, mint Borsod-Miskolci Múzeumot ismernek. Alapítója a Borsod-Miskolci Közművelődési és Múzeum Egylet, amely 1899-ben hozta létre a város első múzeumát, és egészen 1914-ig működtette azt. Az egyletet 51 alapító tag, 335 pártoló tag hívta életre. Tagjai között a polgármester mellett orvosok,

ügyvédek, nagybirtokosok, az egyházak tagjai, nagykereskedők voltak. A tagok nemcsak anyagilag támogatták az egyletet és magát a múzeumot, hanem több műgyűjtő értékes gyűjteményét is felajánlotta.⁶

A tagok tehát anyagilag és jelentős gyűjteményekkel egyaránt segítették az egyletet célja megvalósításában, vagyis egy múzeumon keresztül támogatni a tudományos munkát és megismertetni azt minél szélesebb társadalmi rétegekkel: „A közművelődés tudományosság és művészet színvonalának emelése és népszerűsítése úgy az egyeseknek, mint az egyesületeknek a legnemesebb feladata volt és lesz minden időkre nézve. Ettől függ és ez mozdtítja elő az emberiségnek, a különböző osztályokhoz, nemzetekhez, vallásfelekezethez, vagy foglalkozáshoz tartozó embereknek közeledését, megértését. Ez létesíti a társadalmi békét és ez biztosítja az emberiség haladását.”⁷

Maga az egylet ugyanakkor épp tagjaiból adódóan reprezentatív, a múzeumtól független szervezet volt (DANKÓ 1999, 1339–1357). Mindez azért is lényeges, mert a múzeum alapításához társadalmi, gazdasági és politikai tőke megmozgatására egyaránt szükség volt, épp annak magas költségvonzatai miatt. A tagok számára tehát így nemcsak a nemes cél, hanem épp az egylethez tartozás is egyfajta társadalmi, reprezentatív szereppel bírt.

A képzőművészet terén a múzeum a kezdeti időszakban elsődlegesen a Képtár megalapítására, bővítésére törekedett, hiszen kiállítóhelyek korlátozottan álltak a múzeum rendelkezésére, s maga a Képtár is több más szakosztállal osztozott a helyiségen. 1902-ben mégis megszervezik az első állandó kiállítást, a képzőművészeti szakosztály vezetőjének, Kiss Lajosnak a rendezésében. Az egyesület titkára és osztályelnöke Balogh Bertalan szintén igyekezett a helyi képzőművészet terén mind több eredményt elérni (1. kép). Az Egyesület és az ő munkájával került megszervezésre 1904-ben az iparművészeti kiállítás, amely célul tűzte ki, hogy Miskolc értő közönségének bemutassa, a helyi iparművészeti alkotások ugyanolyan minőségűek, mint a külföldi, vagy pesti munkák (BALOGH 1904, 25–26). A helyhiány azonban meggátolta képzőművészeti kiállítások szervezését, s az továbbra is egyéni művészi kezdeményezések mentén szerveződött. Lassan azonban kialakult egy laza művészközösség, amely összefogva teremtett magának kiállítási lehetőséget a század első évtizedeiben.

4 A kiállítók között ott volt Szontagh Tibor és Holló Ilona is.

5 Gyöngyösi Gábor: *Ha egy műhely ötven éves*. HOM Miskolci Galéria Adattár

6 *A Borsod-Miskolci Közművelődési és Múzeum Egylet 1900. évi évkönyve*, 1902. 25.

7 *A Borsod-Miskolci Közművelődési és Múzeum Egylet 1900. évi évkönyve*, 1902. 25.

1. kép. Vesztróczy Manó: Balogh Bertalan portréja, 1912.
 (vászon, olaj, 70x70 cm, Herman Ottó Múzeum – Miskolci Galéria gyűjtemény HOM-MG 2011.79)
 Fig. 1. Manó Vesztróczy: Portrait of Bertalan Balogh, 1912.
 (oil on canvas, 70x70 cm, Herman Ottó Museum – Miskolc Gallery Collection HOM-MG 2011.79)

A 19. század vége és 20. század eleje különösen aktív időszaka volt a miskolci művelődés fejlődésének, s legfőképp az egyesületek, egyletek, körök alapításának, amelyek a társadalom különböző, elsősorban foglalkozás szerint elkülönülő tagjait szervezték közösségekbe. Ezek az alulról szerveződő, de számos esetben állami vagy nagy gazdasági szervezetektől érkező anyagi támogatási bázisra épültek. Zsedényi Béla szerint már 1905-ben, az akkor még csak 45.000 lakosú városban 25 civil szervezet működött, amelyeknek a száma 25 évvel később már 122-re emelkedett (ZSEDÉNYI 1929, 69–75). A művészethez gyakran csak érintőlegesen kapcsolódtak, és a művészeket összefogó szervezetek még nem alakultak ezekben az évtizedekben, s kiállítások is csak alkalmanként kerültek megrendezésre.

Mindezek ellenére már a század első évtizedeiben megfogalmazódnak a kultúra, művészet fellendítésének olyan elképzelései, amelyek a korszak aktuális

törekvéseinek miskolci megvalósításán gondolkodnak. Ebben az időszakban több, Nagybányát is megjárta művész élt a városban, köztük Balogh József, aki miután hazajött Hollósy nagybányai iskolájából, 1904-ben szabad rajz- és festőiskolát alapított.⁸ Talán ez is hozzájárulhatott ahhoz, hogy 1907-ben megjelent egy helyi művésztelep létrehozásának az ötlete, amellyel „egyrészt a város múzeumának képtára telne meg lassan-lassan, másrészt erős, neves messzehírű művésztelep létesülne Miskolcon.”⁹ Bár e gondolat nem realizálódott végül, de rejtetten tovább élt, ahogy később a világháború után, 1918-ban ismét felbukkant.¹⁰

8 Nyitray Viktória: *Miskolc város képzőművészete a két világháború között*. (kézirat) HOM Miskolci Galéria Adattár, Ad/37-2012

9 *A kultúra nevében* 1907. 1.

10 1918-ban a Reggeli Hírlap arról tájékoztatott, hogy Perrott-Csaba Vilmos Hámorban tervezett egy művésztelepet

A világháború idejére tehát megvannak azok az alapok, amelyek hamarosan látványos eredmények elérését teszik lehetővé. Ahogy Hajdú Béla az első lépésekre visszaemlékezett, a háború után a helyi művészek a város egyik főutcai helyiségében kollektív értékesítési szalont hoztak létre, ahol gyakran találkoztak. Bartus Ödön, Meilinger Dezső, Nyitay Dániel, Balogh József festőművészek és Kun József szobrász már hosszabb ideje gondolkodtak azon, „*hogyan lehetne pezsgőbb képzőművészeti életet teremteni Miskolcon. Művésztelep létesítéséről, reprezentatív kiállítási helyiség biztosításáról folyt a szó. Egy népesebb képzőművészeti szabadiskola tervével kapcsolták össze a művésztelepről szőtt elképzeléseiket.*”¹¹ Terveik megvalósítására végül a Csabai-kapuban, szemben a Vörös Rák vendéglővel, a volt Egry-féle Vízyógyintézetben találtak megfelelő helyszínt. Itt működött két évig, 1919-ben és 1920-ban, a Képző- és Iparművészeti Iskola.¹²

A világháború utáni időszak, a múzeumot létrehozó egyesület, a Szabadiskola, majd később a Művésztelep életre hívása már egy forradalmi változás indikátorainak tekinthetők a helyi közművelődés és művészet életében, amelyet az amatőr műkedvelők, és önképzőkörök tagjai színesítenek tovább. A valódi fejlődés elindulásához azonban az egyik legfontosabb tényező a kultúrpolitika, illetve a trianoni országhatárok között újragondolt politikai akarat városban való megjelenése lesz. Ahogy Miskolcnak a gazdasági életben, úgy a művészet területén is megfogalmazódik egy új szerepe, amely ahogy már az előző évtizedekben is időről időre felbukkant, most végre realizálódik. 1920-ban a nemzeti megújulás részeként, a decentralizáció szellemében már úgy fogalmaznak, „*Miskolcznak a vidéki városok közt a vezető szerep jut a jövőben. Egyike lesz a legnagyobb vidéki városoknak s így gócpontjává kell lennie úgy társadalmi, mint irodalmi és művészeti szempontból az egész vidéknek.*”¹³

létrehozni. Dr. Szentpáli István polgármester támogatta a művész elképzelését, de helyszíneként Hámor helyett Tapolcát javasolta, amelynek ekkor már megindult a fürdővé alakítása. Mellette Diósgyőr is jelentkezett, mint amely szívesen befogadná a létesülő művésztelepet. E híradások után azonban az újságok már nem adnak tájékoztatást a terv későbbi sorsáról. Feltételezhetően a pár évvel később az állam által a Főiskola részére létrehozott művésztelep terve lépett a helyébe. (*Művésztelep Miskolcra* 1918. 3; *A miskolci művésztelep* 1918. 3.; *Versengés a művésztelepért* 1918. 4.)

11 Hajdú Béla: *Borús idők – napsütések* VI. 1963. 2.

12 Hajdú Béla: *Borús idők – napsütések* VI. 1963. 2.

13 *Művésztelep Miskolcra* 1920.

AZ ELSŐ MŰVÉSZ-KÖZÖSSÉGEK

Egy régi szanatóriumból átalakított épület lett az a hely, amely évtizedeken keresztül az egyik legjelentősebb helyszínévé vált a város képzőművészeti életének, miközben lehetőséget biztosított a budapesti Képzőművészeti Főiskola hallgatói számára is művésztelepi munkára. Az 1920–30-as évek elején szinte egyáltalán nem volt az alkotóház környéke beépítve. Az ekkor még éppen csak a fejlődés, gazdasági fellendülés útján elinduló város szélén állt az a két hatalmas, parkkal körbevett épület-együttes, amelyben a művészek helyet találtak maguknak. A Pesti úton a város felé sétálva vagy épp Hejőcsabáról a belvárosba tartó villamosról nézve, az épületeket körbevevő területen és az Avas dombon felfele kertek, megművelt földek, erdők sorakoztak, s az út jobb oldalán is még csak az Otthon telep, majd a Kórház legrégebbi épületegységei fogadták a Miskolcra érkezőket. E szabad, tágas, ligetekkel, szőlőkkel tarkított dombok, a Tetemvár és az Avas rejtélyes pincesorai, a Bükk erdei kiválóan alkalmasak voltak arra, hogy az I. világháború után elveszett nagybányai művésztelepen dolgozó művészek számára új, második „otthont” teremtsenek. De nemcsak a fővárosból érkező művészeknek és főiskolai növendékeknek adott helyet, hanem a helyi művészeknek is. Az itt életre hívott Szabadiskola számukra teremtett lehetőséget arra, hogy mesterek irányításával fejlődjenek művészetükben.

A két épület és hatalmas parkja nyújtotta azt a helyet, ahova rendszeresen lehetett alkotni járni és a mesterek tanácsai alapján elmélyíteni a művészet gyakorlati alapjait. A Meilinger Dezső festőművész és Nyitray Dániel szobrászművész által megálmodott és 1919-ben alapított Szabadiskola vált az első meghatározó művészeti intézményévé a városnak, amely a művészeket, valamint a fiatal és idős, képzőművészet iránt érdeklődő helyieket egyaránt összefogta, és számukra alkotói helyet, közösségi teret biztosított. A szerveződő közösség tagjai laza kötelékeken keresztül kapcsolódtak egymáshoz, és a művésztelep ezen első időszakához. S a művészek, miközben rajtot és festészetet oktattak, nevelték, tanították hallgatóikat, formálták az ízlést művészettörténeti előadások során. A visszaemlékezések szerint nemcsak otthont nyújtott a művésztelep a művészeknek, hanem munkalehetőséget is teremtett, akik műveikkel ellátták „a város lakosságának gyéren megnyilvánuló képszükségletét.”¹⁴

14 *Ma este 6 órakor nyitlik meg Döbröczeni Kálmán tárlata a Korróna kiállítási termében.* 1941. február 12.

Még ez az 1941-ben írt visszaemlékezés is jól mutatja, milyen lassú, kitartó munka kellett a város kulturális, művészeti életének megteremtéséhez.

Itt bérelt műtermet Bartus Ödön festőművész is, aki a Szabadiskola beköltözése után szintén oktatója lett annak, s művészbártaival szintén elkötelezetten törekedett felkelteni a művészet és műértés iránti igényt a helyi lakosokban. S nem lehet megfeledkezni a Borsod-Miskolci Közművelődési Egyesületről sem, amelynek titkára, Balogh Bertalan is a kezdeményezés mögött állt, s mindent megtett, hogy fennmaradjon és működjön, hiszen a kezdeti sikerek ellenére a formálódó közösség még sok nehézség előtt állt. Az épület nagy része romos állapotban volt, ahogy arra Lyka Károly is visszaemlékezett: „*amit láttam: üres falak voltak, betört ablakokkal, lyukas tetővel, padló helyett vízlevezető lécezet, bútornak semmi nyoma. Egy pár riadt patkány menekült előlem*” (LYKA 1948). De nem jobb a helyzet az épület többi részében sem, ahol még szükséglakások is voltak. Mindemellett a művészek által csak bérelt épület tulajdonosa sokkal inkább az eladásában, mint annak hasznosításában gondolkodott, így az itt dolgozó művészeknek lépniük kellett. Az anyagi tőke hiányából eredő nehézségek megoldásaként született meg a Művésztelep¹⁵ létrehozásának gondolata, a Képzőművészeti Főiskolával összefogva, amely ezekben az években úgyszintén új alkotói helyszínt keresett növendékeinek. Balogh Bertalan jóbaráti kapcsolatának köszönhetően esett Lyka Károlynak, az Országos Képzőművészeti Főiskola rektorának és Réti Istvánnak a választása Miskolcra.

A tárgyalások 1920-ban indultak meg. A város a cél megvalósítására a népkerti vigadót ajánlotta fel, „amelyet tizenkét műtermes lakással bővítenének ki.”¹⁶ Az állam által alapított intézmény az elvesztett Nagybánya pótlására végül a korábbi szanatóriumban kapott helyet, amelynek fenntartását felerészben a város vállalta.

A Főiskola megjelenésével megváltozott a város képzőművészeti élete: a korábbi szanatórium épületei immár a főiskolai növendékeknek és oktatóiknak is biztosították a közös alkotói légkört és helyszínt. Azonban ahogy Lyka Károly fogalmazott: „*Mégsem csupán az ő továbbképzésüket fogja ez a telep szolgálni, hanem a művelődni vágyó miskolci ifjúság számára is megnyitja a lehetőséget, hogy ott rajzban, festésben, mintázásban, majd pedig az iparművészet kerámiai- és*

textiltechnikában okulást, ismereteket, művelődést szerezzon, s ha akad köztük feltűnőbb tehetség, már itt megszerezhesse magának az alapokat, mások pedig, akik nem a művészetet választják életpálya gyanánt, legalább is annyi művészeti kultúra birtokába jussanak, mint a zene művelt dilettánsai, s ezzel megértő élvezőivé váljanak a művészet alkotásainak” (LYKA 1921, 314–315). Ettől kezdve a művésztelep és a Főiskola által hozott állami támogatás, a városival kiegészítve segítette az épület és a helyi művészeti élet fenntartását és működtetését, még az országosan érezhető gazdasági nehézségek ellenére is. Hiszen ez az az évtized, amelynek végén a gazdasági világválság drasztikusan kifordítja a társadalmakat önmagából. Előszele pedig, ha másban még nem, de a hallgatók anyagi lehetőségeiben már érződik. Lyka Károly írja 1924-ben, hogy „... a művészifjataltság a mai viszonyok között képtelen előteremteni azt az összeget, amely az igények legnagyobb lefokozása mellett is szükséges ahhoz, hogy kiutazzanak a telepekre, s ott egyszerű menzájukat fenntartsák” (LYKA 1924, 11). S a gazdasági nehézségek nemcsak ebben hátráltatják a művészetet, hanem a vándorkiállítások szervezésében is.

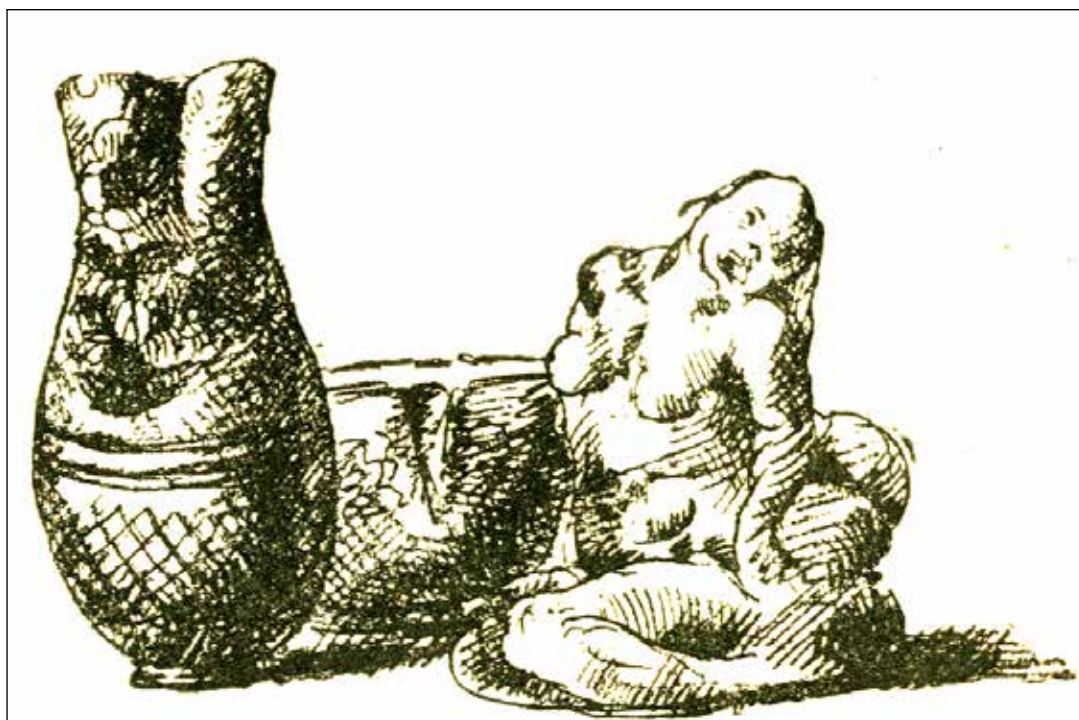
Az épület sorsa azonban megoldódott. 1921-ben az állam megvásárolta és átadta a Képzőművészeti Főiskolának, és a korábban Nagybányán szervezett Művésztelep helyett egyik helyszínként ettől kezdve immár Miskolcon indult útjára Benkhard Ágost vezetésével, aki egészen 1937-ig aktívan vitte ezen szerepét, majd Burghardt Rezső vette át tőle. Oktatási keretek között fiatal művészek sora érkezett nyaranta a városba, amely lehetőséget teremtett arra, hogy a helyi művészeknek egyre szorosabbá váljon a kapcsolata a fővárossal. Emellett különösen fontos szerepe volt abban is, hogy „*a vidék művelt közönsége lassankint közelebbi kapcsolatba lépjen a művészettel*” (LYKA 1924, 11). A képzőművészet mellett ugyanakkor az iparművészet is helyet kapott Muhits Sándor vezetésével. A *Göztéglagyárral*, annak igazgatójával Tury Józseffel együttműködve a kerámia műhely és oktatás is megjelent egy új területként.¹⁷ (2. kép) Bár a képzés beindítása anyagi forrás bevonása nélkül is lehetséges volt, a körülmények mégis annak hosszú távú sikeressége ellen szóltak, mint ahogy két évtizeddel később, Várady Sándor esetében is történt.

E sokasodó lehetőségek egy új, pezsgő művészeti élet képét teremtették meg a művészek előtt, s mind

15 A Művésztelep megalapításáról részletesen ír Dobrik István és Sümegi György (DOBRIK 2006; SÜMEGI 2009).

16 *Kerámiai iskola a művésztelep mellett* 1920.

17 *Kerámia iskola a művésztelep mellett* 1920. 2.; *Megszervezés előtt a miskolci művésztelep* 1921. 2.; *Az állami művésztelep és a kerámiai szakoktatás* 1921. 6.

2. kép. Muhits Sándor iparművészeti kiállításon szereplő kerámiáiról készült rajz. (Reggeli Hírlap 1924. augusztus 20.)
 Fig. 2. A drawing of the ceramics in the applied art exhibition of Sándor Muhits (Reggeli Hírlap, August 20, 1924.)

több bizakodással tekintettek a jövő felé, annak ellenére, hogy valójában a helyi művészeknek – e kompromisszumos megoldásból következően – kevesebb hely jutott az amúgy is „szűkös számú” műteremben (CSABAI 1960, 516), miközben az indulást követő években a rendőriskola és inséglakók beköltöztetése is nehezítette a munkát.¹⁸ E remény mégis arra ösztönözte Bartus Ödönt, hogy felhagyva a rajztanári állással, a művésztelepen ösztöndíjas műteremben dolgozva, immár a művészetből, mint főfoglalkozásból próbáljon megélni (PIRINT 2008). Mindemellert elévülhetetlen érdemeket szerzett a helyi művészeti élet fellendítésében. Ahogy bekapcsolódott az alkotóházban folyó munkába, úgy igyekezett minél több lehetőséget teremteni kiállítások, előadások szervezésére, s lassan az elszórt kiállítások mind szervezettebbé váltak, melyek mögött már elkötelezett civil szervezetek húzódtak meg (3. kép).

S bár egyre dinamikusabban fejlődött a helyi képzőművészeti élet, a közösség korántsem volt egységes. Ahogy egy korabeli újságcikkben megfogalmazásra került, „úgy látszik, apró félreértések szétválasztották a művészeket, mert [...] egy kiállításon, vagy más formában sem találjuk együtt a mai napig sem” [az ismert, itt

dolgozó művészeket úgy, mint Bartus Ödönt, Nyitray Dánielt, Meilinger Dezsőt, Kun Józsefet, Szontágh Tibort, Mészáros Dezsőt, Lechner Emilt, Kossin Jánost] (DOBRIK 2006). Az 1920-as évek második felében az egyik póluson ott találjuk a Lévy József Közművelődési Egyesületet, míg a másikon a Miskolci Művészek Társaságát.

A képzőművészet terén az egyik legaktívabb szerepet a 19. század végén alapított, majd 1923-ban újjáalakított Lévy József Közművelődési Egyesület vállalta fel, amelynek működését maga a város támogatta, és mint „egyetlen hivatalos városi jellegű alakulatot” tartották számon.¹⁹ (4. kép) Olyan elnök vezetésével indult újtára, mint Mikszáth Kálmán, aki pár évvel később Miskolc főispánja is lett. A szervezet célkitűzése szerint a művészet minden területére kiterjesztette tevékenységét, így az írók, zeneművészek és képzőművészek érdekeinek a felkarolásával, a közművelődés fejlesztésére helyezte a hangsúlyt. A képzőművészeti szakosztály titkára Bartus Ödön volt, tagjai között ott találjuk például Nyitray Dánielt, Kiss Lajost, Szontágh Tibort, Haller Stefániát. A szakosztály 1924-től rendszeresen szervezett kiállításokat és művészeti előadásokat Miskolcon, s tagjai minden évben

18 A művésztelep válsága 1922. 7.

19 Válságba került a Lévy József Közművelődési Egyesület 1936.

3. kép. Rajz a művésztelepi munkáról. (Reggeli Hírlap 1924. augusztus 20.)
 Fig. 3. Drawing of the work at the artists' colony (Reggeli Hírlap August 20, 1924.)

csoportkiállításon mutatkoztak be, amelynek legtöbbször a Városháza biztosított helyszínt. Az egyesület hosszú, sikeres időszak után az 1930-as évek közepére válságába került, elsődlegesen Mikszáth Kálmán távozása miatt, illetve a tagok azon véleménye miatt, hogy a szervezet nem képviseli megfelelően a helyi művészek érdekeit. Így jelentkezett az egyesület tagjai között egy újabb szervezet létrehozásának gondolata. Ez utóbbi az egyesülettel szemben megfogalmazott kritikaként jelentkezett, a nem szakmai vezetéssel szemben belülről, illetve a szervezetről kimaradtak részéről kívülről.²⁰ A legfőbb érv mégis a városi támogatásban keresendő, amely egyúttal útmutató szerepet is játszott. Így fogalmazódott meg végül az új mozgalom kezdeményezői részéről az az igény, „*hogy olyan egyesület alakuljon, amelyben nem a társadalmi állásnak, hanem az írói és művészi hivatás tényleges reprezentánsainak jusson a vezetőszerp. Olyan legyen az új tömörülés, amely meg tudja teremteni a művészet és irodalom*

20 Válságba került a Lévay József Közművelődési egyesület 1936.

*ápolásában, fejlesztésében és megbecsülésében élő emberek magasabbrendű szellemi légkörét, a nemes versenyt, a kulturális jelenségek megvitatási lehetőségét.*²¹

Ezek a gondolatok azonban már az 1920-as évek végén is jelentkeztek a helyi művészeti életben. Az Egyesület tagjai a helyi társadalom tagjaiból kerültek ki, amely épp ebből a tulajdonságából adódóan, egy konzervatívabb közösséget alkotott.²² Nem véletlen, ha a fővárosból érkező művészek, még ha sokat is tettek a városért, nem váltak teljes jogú tagjaivá, s művészetük is bizonyos mértékben távolmaradt a helyi ízlésvilágtól. E kettősség eredményezte az ellenpóluson szervezett budapesti és részben helyi művészekből alakult szervezet létrehozását.

21 Válságba került a Lévay József Közművelődési egyesület 1936.

22 1936-ban a Korona kiállítótermében rendezett kiállításon ott találjuk többek között Meilinger Dezső, Döbröczöni Kálmán, Balogh József, Imreh József, Bartus Ödön, Nyitray Dániel, Nagy Kálmán festőművészeket, a szobrászok közül pedig Kun Józsefet is. (Lévay József Közművelődési Egyesület gyűjtéményes kiállítása 1936.)

4. kép. Halász-Hradil Rezső (1875–1915): Lévy József portréja, 1912. (olaj, vászon, 81x96 cm. Herman Ottó Múzeum, HOM KGY 53.37.1.)
 Fig. 4. Rezső Halász-Hradil (1875–1915): Portrait of József Lévy, 1912 (oil on canvas, 81x96 cm. Herman Ottó Museum, HOM KGY 53.37.1.)

Benkhard Ágost kezdeményezésére, a városban élő és a művésztelepen alkotó vagy ott tanult képzőművészek részvételével már 1927-ben megalakult a Miskolci Művészek Társasága, a Lévy József Közművelődési Egyesülettel szemben (VÉGVÁRI 1977, 169–172; ÉBER 1935, 2. köt. 129). Alakuló első közgyűlésüket a Borsod-Miskolci Múzeum olvasótermében tartották.²³ Ahogy a sajtó arról hírt adott, „forradalom készül Miskolcon. Képzőművészeti forradalom, melynek kezdeményezői azok, akik nyolc év alatt Miskolcon tanultak, Miskolcot megszerették és művészetükben a miskolci levegőt, miskolci benyomásokat őrizték meg.”²⁴ Céljuk tehát elsődlegesen a helyi, lokális művészet fejlesztése volt, amely „Miskolcon a vidéki képzőművészet centrumát

teremti meg.”²⁵ Tagjai között ott találjuk Burghardt Rezsőt, a Főiskola másik oktatóját, két tanítványukat, Döbröczöni Kálmánt és Csabai Kálmánt, illetve a Miskolcra épp az alakulás évében költöző Imreh Zsigmondot is.²⁶ Érdekes kezdeményezés ugyanakkor, ahogy korábban a múzeum megalapítására és működtetésére is egy egyesületet hívtak életre, ugyanezt a módszert alkalmazták a Miskolci Művészek Társaságának működtetésére is. Támogatásukra nem sokkal később megalakult a Miskolci Műkedvelők Köre,

23 Az alakuló közgyűlést a Társaság még szeptember 11-én megtartotta a művésztelepen. Ezt követően került sor a hivatalos nyilvános közgyűlésre a múzeum épületében. (Vasárnap megalakult a Miskolci Művészek Társasága 1928.)

24 Gürtler, Curt: *A magyar München születése* 1928. 13.

25 Gürtler, Curt: *A magyar München születése* 1928. 13.

26 A Társaság tiszteletbeli tagnak Réthy Istvánt és Rudnay Gyulát, tagoknak pedig Barzó Endre, Priml Géza, Say Géza, Meilinger Dezső, Burány Nándor, Dudosics Jenő, Bizony Ákosné, Balogh József, Szontágh Tibor, Hollaender Béláné, Pally Sándor, Döbröczöni Kálmán, Antal Lóránt, Seiler Károly, Szabó Ferenc, Sárkány Lóránt, Fehér József, Székely József, Hámor Ilona, Szuly Angéla és P. Horváth Margit művészeket választották. (Gürtler, Curt: *A magyar München születése* 1928, 13.)

„amely erkölcsi és anyagi alátámasztást lesz hivatva adni a Miskolci Művészek Társasága törekvéseinek és Miskolc képzőművészetének.”²⁷

A következő évben a városban rendezett „hét magyar város nagyszabású kiállítás”-án már e két szervezet művészei is jelen vannak. Bár hasonló célok vezérik e két társaságot, mégis elkülönülés érezhető közöttük, amelyet – ahogy arra Tímár Árpád is rámutatott – az is tükröz, hogy három külön teremben mutatkoznak be, szervezet szerint megkülönböztetve magukat (TÍMÁR 1985, 87). Ahogy arról a sajtó is tájékoztat, „sajnálkozásunkat kell kifejeznünk afölött, hogy a három csoport külön utakon jár és erősen nélkülözi az egységes és termékenyítő vezetést.”²⁸ A helyzetet pedig talán még jobban árnyalja, hogy a két szervezet mellett a harmadik teremben a csoporton kívüli művészek munkáit lehetett megtekinteni, így Halász-Hradil Elemér, Sassy Attila, Kolár Nándorné, Gimes Lajos, Kmetty János, K. Haller Stefánia, Petheőné Ertl Lívia, Hradil Vilmos, Hradil Alajos, Jelenffy Lajos és Dala József István festményeit.

A társaság létezésére épp ezek az ellentétek is rányomták a bélyegüket, rövid ideig, mindössze egy évtizedig működött, bár a sajtó később már nem tájékoztat a kiállításairól, mint ahogy a Miskolci Műkedvelők Körének tevékenységéről sem. Ahogy Végvári Lajos fogalmazott: „az egyesület [...] közel egy évtized után elsorvadt, mert a korra jellemző hivatalos neobarokk-feudális szemlélettel nem tudott azonosulni. A Mücsarnok által propagált művészek iránt egyre inkább nőtt az érdeklődés, annak következményeképp, hogy a fajvédő kultúrpolitika mindenfajta 'modernkedést' a nemzet elleni bűnnek kiáltott ki. Hiába látogatott Miskolcra és tartott előadást a kor számos kiváló elméleti írója Lyka Károlytól Kassák Lajosig, a helyzet alig változott. A művésztelepi festők társasága kénytelen volt

visszavonulni” (VÉGVÁRI 1977, 171). A társaság megszűnéséhez jelentősen hozzájárulhatott az a tényező is, hogy annak fő mozgatói nem a helyi társadalom tagjai közül kerültek ki, bár miskolci tagjai a miskolci képzőművészet vezéregyéniségei közé tartoztak.

Annak ellenére, hogy a művészek között ellentétek húzódtak, a művésztelep számos nehézség árán tovább működött, s a helyi művészekkel együtt mind több idegen is dolgozott a városban hosszabb-rövidebb ideig. A város vezetősége is egyre inkább figyelemmel kísérte a Művésztelepet és a helyi művészeket. Mind több megbízást adott képzőművészeti alkotások készítésére, majd pedig pár évvel később már az épület fenntartásához is hozzájárult, a művészektől pedig gyakran vásároltak a helyi műértők munkáikat. S bár a művészeknek nincs állandó kiállítási épülete, az alapok a közös cél elérése érdekében már megteremtődtek. A művészek gyakran szerepeltek kiállításokon a városban, annak különböző tereiben és a múzeumban egyaránt. A művészeket maga a múzeum is támogatta, nemcsak kiállítási lehetőségek biztosításával, hanem alkotásaik közül válogatva, vásárlásokkal is.

Az 1920–30-as évek kultúráját országos szinten egy másik jelentős tényező is meghatározza, amely az 1930-as években a civil szervezetek olyan formáit hozza létre, amelyek elsődlegesen a magyar kultúra megőrzésére helyezték a hangsúlyt. Ezek az egyesületek, közösségek a korszak politikai, társadalmi változásaira reflektálva alakultak, majd a II. világháborút követő politikai ideológiai átalakulásokkal szűntek meg.

Ezek között kell megemlíteni a Lévy József Közművelődési Egyesülettel azonos évben alapított Diósgyőr-vasgyári Turán Egyesületet, amely a korszak kultúrpolitikáját tükrözve azt a célt tűzte ki maga elé, hogy „a helyi közösségek számára eljuttassák a magyar öntudatot, hagyományokat, történelmet és zenét” (KOWALAK 2015, 575). Andrzej Kowalak tanulmányában leírja, hogy széles, főleg az irodalomra irányuló tevékenységet folytattak, rendszeresen szerveztek előadásokat. Munkájukban azonban mindössze egy kis szerep jutott a képzőművészetnek. Azonban az 1930-as években több kiállítást is rendeztek, tagjaik, illetve meghívott művészek munkáiból.²⁹

Szintén a korabeli kultúrpolitika hívta életre 1941-ben az országos szerveződések részeként a „Turul” Szépművészeti Céhét. Bár e szervezet elsősorban a helyi, regionális irodalom erősítésére szerveződött, képzőművészeti szakosztálya is létrejött. Céljuk szerint igyekeztek tömöríteni a kor „miskolci képzőművészetének

27 A Miskolci Művészek Társaságának társadalmi szerepét jól tükrözi a Miskolci Műkedvelők Köre, amelynek tagjai között a város meghatározó politikai, közéleti szereplői is ott voltak, mint például Elnök Hodobay Sándor dr., ügyvezető igazgatók: Putnoki Béla dr., Ferenczi Károly, titkárok: Máday Lajos dr., Soltész János dr., jegyző Faragó Elemér dr., pénztáros: Székely Aladár, ellenőr: Trillhaas Lajos, számvizsgáló bizottság tagjai: Földes Zoltán, Neumann Adolf, Weidlich Pál, választmányi tagok: Bruckner Győző dr., Klein Sándor, Kolár Nándor, Papp Sándor, Szász József, Stella Sándor, Tarnay Gyula dr., Benkhard Ágoston, Barzó Endre, Burány Nándor, Meilinger Dezső, Say Géza. (Félezer főnyi előkelő közönség jelenlétében nyitotta meg Hodobay Sándor dr. polgármester a Miskolci Művészek Társaságának kiállítását 1928. 2.)

28 Kóródy Béla: *Hét magyar város nagyszabású képzőművészeti kiállítása* 1929. 10.

29 *Képzőművészeti kiállítás a Vasgyárban* 1936.

minden komolyabb reprezentánsát” is. Első, a Korona kiállítási termében rendezett tárlatukon a Képzőművészeti Főiskola képviselőjében Burghardt Rezső is jelen volt.³⁰ Aktívan részt vettek a helyi kulturális élet szervezésében mind az irodalom, mind a zene terén. Mindezek mellett 1942-ben az egyesület munkájának eredményeként avatták fel Petőfi Sándor emléktábláját a Szeremley-ház falán.³¹

Szintén az 1930-as években jelentkezett a helyi képzőművészeti életben egy másik országos szervezet helyi csoportja, a FEFHE (Felvidéki Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesülete),³² amelynek borsod-gömörvármegyei csoportja a Polgári Kaszinóban és a Korona kiállítási termében többször is bemutatta azokat a fiatal, még főiskolára, egyetemre járó hallgatókat vagy frissen végzett pályakezdőket, akik a művészet terén is aktívan dolgoztak. Ahogy maga a szervezet is megfogalmazta, „a mozgalom célja, hogy az egyesület keretén belül bemutassa azokat az eddig ismeretlen tehetségeket, akiknek egyébként talán igen nehéz és göröngyös utat kellene megtenniök, míg művészetüket a közönség megismerhetné és azokban gyönyörködhetne.”³³ Közeli egy évtizeden keresztül volt jelen a szervezet a város kulturális életében.

FORDULAT: II. VILÁGHÁBORÚ

Miskolc az 1950-es években jelentős gazdasági és társadalmi fejlődésen ment keresztül. A világháborút követő évtizedekben olyan átalakulás zajlott a város művészeti, kulturális életében is, amelynek eredményeként az 1960-as években Miskolcot gyakran már úgy emlegették, mint a grafika fővárosát. Ennek a dinamizmusnak, pezsgő életnek a gyökerei azonban a világháború előtti fél évszázadra és jelentős részben a művésztelephez nyúlnak vissza, még akkor is, ha a II. világháború mindent megváltoztatott. Az új politikai ideológia teljes átalakításra törekedett a gazdaság,

társadalom minden területén, amely az emberek mindennapi életét, gondolkodásmódját is jelentősen befolyása alá vonta. Újjáépítés, tervgazdaság, iparosítás, modernitás lettek a II. világháborút követő időszak kulcsfogalmai. A felálló új politikai vezetés nemcsak a háborúban megsemmisült vagy megsérült építményeket törekedett újjáépíteni, hanem a régi negligálásával egy új anyagi és szellemi világot akart építeni. Hívó szava a szocializmus volt. Szelleme áthatott mindent, melyben nem más, mint a szovjetizálás terve és szándéka bújt meg. A tervek elérését pedig mi sem szimbolizálja jobban, mint ha egy egész település reprezentálja azt: egy felépített szocialista város.

Ezen tervgazdasági törekvéseknek vált egyik példájává a világháború előtt 60.000 fős lakosságú Miskolc, melyet 10 település összevonásával és az iparosítás drasztikus változásain keresztül Észak-Magyarország regionális ipari központjává szerveztek. Miskolc a szocializmus gazdaság- és társadalom-átalakítási törekvéseinek eszközévé vált. A város szocialista célkitűzések szerinti fejlesztése pedig megkövetelte a nagy léptékekben történő gondolkodást, hiszen „Miskolc városának rendezése, mint az ország leendő második legnagyobb és legjelentősebb városának rendezése a szovjet városrendezésnek példája szerint is nem lehet egészen kisszerű [...]”³⁴ Ebben pedig a képzőművészet is helyet kapott. Nem került el a politikusok figyelmét a művészet sem. Mint minden területen, itt is a politikai ideológiák egyeduralmukodóvá tételével igyekezett irányítása alá vonni az egyének és közösségek tevékenységét. Ennek első lépéseként megszüntette a legtöbb háború előtt működő egyesületet, és a művészeti törekvéseket az állami politika által koordinált mederbe terelte.

A művészek nagy lendülettel kezdtek neki a művészeti élet újra szervezésének, amelyet azonban már az új politikai ideológia befolyásolt. Az egyének, kisebb csoportok által kezdeményezett lazán vagy jobban szervezett közösségei mellett egyre inkább a felülről, az állam, politikai vezetés által alapított intézmények szervezték és irányították a közművelődési, művészeti életet is, akár csak a mindennapok más területein.

A világháború utáni képzőművészet teljesen új alapokról indult, ahol talán csak a művésztelep épületei maradtak ugyanazok, romos, rosszul felszerelt állapotokban. Say Géza már 1941-ben arról írt, bár a miskolci művésztelep „szerves kiegészítője a Képzőművészeti Főiskolán folyó oktatásnak”, de egyrészt „a művészeti

30 A művészek között többek között ott volt Burány Nándor, Csabai Kálmán, Diószeghy Balázs, Koroknay Nándor, Imreh Zsigmond, dr. Szabó Ferenc, Dala József, Meilinger Dezső, Döbröczöni Kálmán, Jelenffy Lajos, Selyebi Kiss Lajos, Kalas Imre képzőművészek, Lakos Ernő szobrász, K. Szabó Ida és Palcsó Irén iparművészek, valamint Palcsó Dezső és Menner László iparművészeti tervekkel jelentkeztek. (*Ma nyílik meg a „Turul” Szépművészeti Céh képzőművészeti kiállítása 1941.*)

31 *Petőfi-emléktáblát lepleztek le Miskolcon 1942.*

32 Az Egyesület alakulásáról nem maradtak fenn pontos adatok, az első említése 1921-ből származik (ANGYAL 2000, 158).

33 *Nagyszabású képzőművészeti kiállítást rendez a miskolci FEFHE 1936.*

34 HOM Miskolci Galéria Adattár 767/1961. sz. levél (Seres János, a munkacsoport vezetőjének levele a Képzőművészeti Alaphoz, 1961. október 5-én)

mozgatóerő híján elsorvadt” miközben az épületek állapota romlott és megváltozott az a környezet is, amely körbevette az épületeket: „a telep ma már túlságosan a város szívében fekszik. A Főiskola művésztelepe, az új művésznemzedék érdeke megfelelőbb környezetet kíván, mely jobban kapcsolja őket a természethez, a lüktető magyar élethez” (SAY 1941, 166). A Képzőművészeti Főiskola 1952-ig maradt a városban. Ezt követően az épület és a művésztelep működtetését átadta a Képzőművészeti Alapnak, amely azt a lassan megalakuló Magyar Képzőművészek Szövetsége helyi szervezetének adta át, vezetője pedig Csabai Kálmán lett.

A háborúból vagy tanulmányaik végén visszatérő és a városban maradt művészek mégis igyekeztek minél hamarabb újjászervezni a háború előtti mindennapokat és 1945-ben ennek már látványos eredményei is megvalósultak, amely korántsem volt egyszerű feladat akkor, amikor a háború szinte még véget sem ért. A művésztelep már a háború előtt is felújításra váró épületei szintén károsodtak, a benne levő tárgyak, bútorok jelentős része pedig megsemmisült vagy eltűnt. Ezen állapotok között érkezett meg Várady Sándor és Kótzsián József, akik rögtön neki-láltak a károk felszámolásának, a művésztelep adott lehetőségek, korlátozott anyagi körülmények közötti rendbetételéhez. Tették pedig mindezt lelkesedésből, a Főiskola előzetes engedélye nélkül, de a város támogatásával. Ahogy arról Dr. Gálffy Imre polgármester beszámolt, „néhány lelkes fiatal művészember arra vállalkozott, hogy a Képzőművészeti Főiskola fennhatósága alatt működő Miskolci Művésztelepet a művészet céljaira átmentse. Összefogtak és munkához láttak. Az elmenekült tanárok lakását, műtermét elfoglalták, megkezdték a takarítást, tatarozást és sikerült megvédeniök az épületet attól, hogy más célokra legyen elfoglalva” (NÉMETH 1965, 238–239).³⁵ Várady Sándor ekkor 24 éves volt, épp elvégezte a főiskolát, telve lelkesedéssel, elhivatottsággal. Szervezői képességei pedig hamar meghozták az eredményeket.

Első lépésként Várady Sándor és Kótzsián József festőművész szervezésében már április elején elindult az Északmagyarországi Képzőművészeti Szabadiskola, amely megvalósította a Képzőművészeti Főiskola 1920-as évekbeli kerámiaműhely létrehozására irányuló tervét is. A város anyagi támogatásával a telep pincéjében égető kemencét, valamint kerámia- és

fazekasműhelyt is berendeztek.³⁶ Ahogy a polgármester beszámolójában írta: „... a Szabadiskola kultúrmissziót tölt be, amennyiben egyszerű munkásgyerekeknek lehetővé teszi, hogy kézügyességüket fejleszthessék, művészi szemléletet nyerjenek és megszerezzék azokat az alapismereteket, amelyek nélkül művészi munkát nem végezhetnek, s amely nélkül kézügyességük kárba vész. A szabadiskolát magam nyitottam meg és láttam a fiatalok fejlődését, lelkesedését, ügyeszeretét, amit vétek lenne lerombolni elvi okokból, vagy egyéb kicsinyes okok miatt...” (NÉMETH 1965, 238–239; GODA 1987). A háborús károk miatt pedig a kerámia műhely is hatékonyan tudott működni. Bevételeiből rendszeresen törlesztette a várostól kapott kölcsönt és fizette a művésztelep házmesterének díját is.

Mindezek mellett aktív kezdeményezői voltak a szervezeti megújulás első egyeztetéseinek is. A lassan körvonalazódó politikai keretek között 1945. április 22-én a miskolci képzőművészek szervezete – amely addig az Északmagyarországi Képzőművészek Szervezete néven működött ideiglenesen – immár új néven, mint Borsod-Miskolci Képzőművészek Szabad Szervezete indította tevékenységét. A szervezet elnöke Bartus Ödön, titkára Várady Sándor, pénztárosa Menger László, jegyzője pedig Kótzsián József lett. Tagjai között pedig ott tudta Döbröczöni Kálmánt, Hajdú Bélát, Imreh Zsigmondot és Szabó Ferencet.³⁷ Pár hónappal később pedig sor került első közös bemutatkozó kiállításukra is a múzeumban, majd a következő évben a Korona kiállítási épületében rendeztek nagyszabású csoportos tárlatot.

Bár a Szervezetben egyaránt jelen vannak a fiatal és idősebb művészek, valószínűleg mégis külön irányokban gondolkodnak, mint ahogy a politikai változások sem zárulnak le az 1940-es évek végével. Ennek egyik példája, a Várady Sándorék által indított szabadiskola, amelyről 1948-ban már arról tájékoztat a sajtó, hogy „kellő anyagi és erkölcsi támogatás hiányában kénytelen volt kapuit bezárni.”³⁸ 1947 lehetett az utolsó képzési év, amelynek második felében azonban a sajtóban megjelenik az a hír, hogy Miskolcnak szüksége van egy középfokú képzőművészeti szabadiskolára. Az új képzési hely, azonban nem a művésztelepen, hanem a Döbröczöni Kálmán vezetése alatt álló iparostanonc iskolában kerül elhelyezésre, amelynek működésére

35 A Miskolci Művésztelep és Képzőművészeti Szabadiskola felülvizsgálatáról Miskolc thj. polgármesterének (Dr. Gálffy Imre) jelentése Borsod megye és Miskolc thj. város főispánjához, 1945. július 3.)

36 Az Északmagyarországi Képzőművészeti Szabadiskola 1945. április hó 9-én megkezdte működését 1945. 4.; Képzőművészeti nap Miskolcon 1945. 4.

37 A miskolci képzőművészek szervezete megválasztotta állandó vezetőségét 1945. 4.

38 Megnyílt a képzőművészeti szabadiskola 1948. 2.

a város biztosítja a forrásokat. Tanárai között pedig Döbröczeni Kálmán vezetésével ott vannak Meilinger Dezső és Imreh Zsigmond festőművészek.³⁹

Ez az 1948-ban alapított Középfokú Képzőművészeti Szabadiskola, amely már a kor gondolkodását követve célul tűzi, „a dolgozókkal képzőművészet alap-elemeit megismertetni, gyakorlati, elméleti oktatással hozzánevelni és megszerettetni a képzőművészek alkotásait. Nem akarja őket eredeti hivatásuktól elvonni, inkább műértőket akar belőlük nevelni.” Az elkövetkező időszakban a művészetben ez a szemlélet válik uralkodóvá. Az 1940-es évek végén, 1950-es évek elején sorra alakulnak a városokban a munkásművészek számára szabadiskolák, majd szakkörök, a politika erőteljes támogatásával. 1948 év végére születik meg az a kultúrpolitikai koncepció, amely a képzőművészeti nevelés programját kidolgozva a Képzőművészek Szabad Szervezetének egységeivel közösen szabadiskolák hálózatát szervezte meg. Ennek keretében indult el Miskolcon és Diósgyőrben is a szabadiskolai nevelés, majd pedig jelentek meg rövid időn belül az üzemekhez, gyárakhoz kapcsolódó képzőművészeti körök.⁴⁰

Így indult útjára még ebben az évben, hasonló alapokon, de a szabadiskolai keretek közül kinőve – Ficzer László, Csáky István, Hollósi Endre, Nagy Lajos, Párkányi Ferenc kezdeményezésére – a Vasutas Képzőművészeti Kör.⁴¹ Az Erkel Ferenc Művelődési Otthonban működő szervezet azon fiatalokat fogta össze, akik a vasútnál dolgoztak, de ismereteiket együtt akarták bővíteni egy közös műteremben. Vezetőjüknek szabadiskolai mesterüket Döbröczeni Kálmánt kérték fel, majd 1952-től Csabai Kálmán vette át tanításukat. Az 1950-es évek végére már Ficzer is országosan ismert művésszé vált, s végül ő vette át Csabai Kálmán megüresedett helyét. (GODA 1987.) 1964-ben már úgy említik a kört, mint amely számos tehetséget kinevelt, mint Ficzer Lászlót, aki eddigre hivatásos művésszé vált, valamint Nagy Lajost, aki szintén számos díjat nyert. A körben ebben az évben Barczy Pál festőművész vezetésével 15 fiatal dolgozott, ahogy írtak róla: „a foglalkozásokon ceruzával, tussal, különböző modellek után tanulmányokat készítenek, szabad idejükben pedig csendéleteket, tájképeket és üzemi munkát festenek.”⁴²

A Miskolcra szintén ekkor költöző Seres János is bekapcsolódott a művész közösségek szervezésébe, és 1948-tól tagja lett a Képzőművészeti Szakköri mozgalomnak, és a miskolci szakkört vezette. A szakkörök a közművelődési intézmények, így az úttörőházak, művelődési házak keretein belül indultak el, és az érdeklődés számos területét felölelték. A fiatalok mellett az érdeklődő, vagy már dolgozó emberek csoportjainak jelen esetben művészeti nevelésére, önképzésének segítségére törekedtek.

Ezek mellett a gyárakhoz kapcsolódó, azok támogatásával működő köröknél is újabb átalakulás vette kezdetét a világháborút követően. A három részre osztott Vasgyárnak három szakköre is lett, miközben azok támogatását egyre inkább a gyárak vezetése helyett a szakszervezetek vették át. Ezek a szervezetek egyúttal a politikai, ideológiai támogatást is biztosították a csoportokon belül. Az egyik a Diósgyőri Vasas Képzőművész Kör és Rajz Stúdió volt, összefogva a helyi, egyetemi, főiskolai oktatáson kívül, a művészet iránt érdeklődő munkásokat. Megszervezésével és vezetésével az 1947-ben Miskolcra érkező Klaudivinyi Lászlót bízták meg, aki a gyár tervezőművészeként dolgozott 1956-ig. A tanári feladatokat tőle 1952-ben Papp László vette át, aki rajzot és festészetet tanított, míg a szobrászokat évtizedeken keresztül az 1960-ban a városba költöző Varga Miklós oktatta.

Szintén ezen közösségek közé tartozott a Lenin Kohászati Képzőművészeti Kör, amelynek Seres János volt a vezetője 1953-tól kezdődően. A DIMÁVAG Gépgyár és Nehézszerkezépgyár Képzőművész Körét pedig 1954-55 között Choma József vezette, aki 1935-től nyugdíjba vonulásáig a Diósgyőri Gépgyár műszaki rajzolójaként dolgozott, s aki például a Miskolci Szabadiskola megalakulásától kezdve kötődött az Alkotóházhoz, ahova később a Képzőművészeti Főiskola éveit alatt a Művésztelepre is gyakran visszajárt (VÉGVÁRI 1981, 159–169).

A gyárak, szakszervezetek által támogatott körök ebben az időben célcsoportjaikat is bővíthették. Lehetővé vált, hogy ne csak a gyári munkásokat, hanem a főiskolára, egyetemre készülő diákokat is felvegyék tagjaik köré. Ezen szerepük meghatározó volt azon fiatalok számára, akiknek a felvételihez szükségük volt a minél alaposabb rajztudásra, amelyet a középiskolai oktatás ebben az időben nem tudott biztosítani számukra.⁴³ A körök így lényegében a Főiskola előkészítői lettek. Így indult pályáján Paska József, Kalló László, Szanyi Péter vagy Ágota Margit is.

39 *Javaslat Miskolc városának középfokú képzőművészeti szabadiskola létesítésére 1947; Képzőművészeti Szabadiskolát állítanak fel Miskolcon 1947; Képzőművészeti szabadiskola Miskolcon 1948.* 15.

40 *14 művészeti szabadiskola ad az országnak új képzőművészeti nevelést 1949.* 265.

41 *Kiállítások 1948, Miskolci Hírlap* 283.

42 *A miskolci vasutas...* 1964. 6.

43 Gyöngyösi Gábor: *Ha egy műhely ötven éves.* HOM Miskolci Galéria Adattár

Mellettük meg kell említeni a TIT szervezetét is, amely szintén fontos közművelődési feladatot töltött be. Míg a szabadiskola és a körök a művészet „gyakorlati oldala” iránt érdeklődők számára biztosítottak fejlődési lehetőséget, a TIT és annak művészeti szakosztálya az ismeretterjesztésben játszott szerepet. Seres János 1949-től egészen 1963-ig ennek titkáráként szervezett szabadegyetemi előadásokat.

Az 1940-es évek vége tehát a szervezeti struktúrák folyamatos kidolgozásáról, megvalósításáról szólt. A művészet iránt érdeklődő munkások, fiatalok számára létrehozott szervezetek megalapítása 1948-ban indult el, a művészeket tömörítő szervezeti forma létrehozásával együtt. Ezen utóbbit azonban 1949-ben ismét átalakították. Ekkor, 1949-ben alakult meg a Magyar Képzőművészek és Iparművészek Szövetsége. Helyi szervezeti egysége a korábbi Északmagyarországi Művészek Szervezetéből átalakulva pár évvel később, a Szövetség Északmagyarországi Területi Szervezeteként jött létre. Első titkára még a régi, idősebb művészgeneráció egyik jeles képviselője Csabai Kálmán lett. A Szövetség, mint szakmai szervezet a legfőbb helyi szerve és képviselője lett a politikának, a Képzőművészeti Alappal együtt. Tagjai között hivatásos művészek voltak, de feladatai között kiemelten szerepelt, hogy „*sokszáz nemhivatásos munkásképzőművészt és iparművészt támogat majd munkalehetőségek teremtésével is.*”⁴⁴

Az 1950-es évek elejére így a képzőművészet terén jelentős változások, átalakulások zajlottak le. A művészek, illetve művészet iránt érdeklődők szinte minden csoportjára kiterjesztett szervezeti háló, a különböző programok, valamint művészeti képzés eredményeként – nem hagyva figyelmen kívül a korabeli propaganda hatását sem – az érdeklődés folyamatosan növekedett. Olyan pozitív bázisává vált a kortárs művészetnek, amely a művészek számára is lehetőséget biztosított munkájuk megalapozásához. Az új állami struktúrában a művészek és intézmények beágyazódtak a társadalomba. Ahogy Papp László is írja: „*Miskolc képzőművészeti életével kapcsolatban elég, ha csak annyit mondok, hogy 1954-ben városunkban tízezres tömegek látogatják a tárlatokat, holott azelőtt mondjuk még hat évvel is ez a szám még Budapesten is jól megállta volna a helyét.*”⁴⁵ Még ha a korabeli sajtóban is gyakran említett számokat túlzónak is találjuk, a művészet

iránti érdeklődést akkor is jelentősnek tekinthetjük. A következő évtized már ennek a rendszernek a stabilizálódásáról, a művészet társadalmi szerepének, jelenlétének erősödéséről szólt, amely a helyi művészek társadalmi beágyazottságához is hozzájárult, miközben számukra a fejlődés lehetőségét adta – elfogadva a korszak politikai, ideológiai keretrendszerét. Mégis az összefogás, együttműködés újabb és újabb formái születtek, amelyek között a Kollektív műhelyt kell legfőképp megemlíteni.

ÖNKÉNTESÉG VAGY ÁLLAMI BEAVATKOZÁS?

Az egyes szervezetek, intézményeknek elsősorban az alapítására koncentrálo felsorolást végig tekintve a 20. század második feléig, érdekes kép bontakozik ki előttünk, a művészet és önkéntes alapon szerveződő közösségek kontextusában. Bonyolultan, a gazdasági, politikai folyamatok hálójában, azok hatása alatt szerveződött vagy alakult át időről időre.

A 19. század utolsó éveiben alakult önképzésre, közös időtöltésre szerveződött körökre, egyletekre még jellemző, hogy egy-egy gazdasági szervezet, gyár, vállalat támogatásával, elsősorban alkalmazottaik számára nyújtanak erkölcsi és anyagi lehetőségeket. Általános tendenciaként jelentkezik – a korszak politikai, ideológiai, kulturális irányait követve – a gazdasági szervezetek kultúra- és művészetpártoló tevékenysége. Bár a művészek körében a 19. század végén még nem mutatkozik a közös összefogás szándéka – amely kis számukból is következik – a városban már elérkezettnek látják a kultúra iránt elkötelezett, itt élő, és a város életében meghatározó, gazdasági, társadalmi és kulturális szerepet vállaló személyek, hogy közös akarral és anyagi összefogással megteremtsék Miskolc kultúráját, történelmét gyűjtő, őrző, feldolgozó és bemutató tevékenységre koncentrálo múzeum alapjait. Létrehozzák azt a szervezetet, amely megalapítja a múzeumot, majd több mint egy évtizeden keresztül biztosítják a működését, amíg lezajlik intézményesülése. Ezt követően a múzeum lesz az az intézmény, amely a művészeknek, illetve az általuk életre hívott egyleteknek, köröknek vagy társaságoknak támogatást nyújt: gyűléseik, rendezvényeik, kiállításai számára – ha korlátozottan is, de – helyszínt biztosít. A későbbiekben legtöbbjük arra törekszik, a múzeum falai között tudja bemutatni elsődlegesen tagjai legújabb művészi alkotásait, hiszen a 20. század első felében a Korona szinte az egyedüli hely, ahol erre lehetőség van.

44 *A dolgozó nép képzőművészeti kultúrájának elmélyítésére törekszik a Magyar Képzőművészek és Iparművészek Szövetsége* 1949. 12.

45 HOM Miskolci Galéria Adattár, Papp László Ad/125-2014

Hosszú időnek kell azonban még eltelnie addig, amíg a művészek tényleg együttesen összefogva meg tudják valósítani azt, a már az 1900-as években megfogalmazódó elgondolást, hogy Miskolcon is legyen egy művésztelep. Alapjainak megteremtéséhez szükség volt a társadalom szélesebb csoportjainak, intézményeinek bevonására, mint ahogy szükség volt a helyi művészek által kezdeményezett szabadiskola első eredményeire is, az állam és a város erőteljes támogatása mellett. Épp ezért minden gazdasági, politikai változására érzékenyen reagált a művésztelep, amely gyakran a művészek társadalmi kapcsolati hálóján keresztül szerzett támogatások révén tudott csak tovább működni. Jó példája ennek a művésztelep 1928 körüli helyzete. Azáltal, hogy erős politikai, állami közbenjárás révén született meg, miközben a helyi művészeknek csak egy szűk körével állt kapcsolatban. Ahogy Halász-Hradil Elemér megfogalmazta, „fentről lett megszervezve és irányítva, nem tudott Miskolc vérkeringésébe beleolvadni”⁴⁶ Vagyis miközben a helyi művészeti, kulturális élet igyekezett azt minél jobban integrálni a város életébe, épp annak erőteljes intézményi háttere, a Főiskola jogi keretei távol tartották attól. Több évtizedes működésében mégis elengedhetetlen feltétel volt azoknak a művészeknek az elkötelezett feladatvállalása, akik gyakran erőn felül igyekeztek gazdasági és társadalmi támogatást szerezni. Ez a tulajdonságuk magyarázza ugyanakkor a közösségi összefogás által létrejövő szervezetek sérülékenységét is. A politikai változások, a gazdasági lehetőségek csökkenése, a társadalmi kapcsolati háló gyengülése és legfőképp karizmatikus aktív tagjaik elvesztése mind olyan tényezők voltak, amelyek rövid időn belül azok megszűnéséhez, szerencsésebb esetben átalakulásukhoz vezettek. Egy-egy új, fiatal, aktív művész vagy művészközösség pedig ugyanígy képes ismét teremteni, alkotni, mint ahogy azt 1945 után Várady Sándor és Kótzsián József első lépései is mutatják.

A vezető egyéniségek jelentős szerepe mellett meghatározó erővel bírtak minden időszakban a korszak politikai, gazdasági változásai egy másik nézőpontból is. A trianoni egyezmények után megváltozó új országhatárok, illetve az azok között újrakonstruálódó kultúra és identitás, teremtették meg a lehetőségét nemcsak a művésztelep létrehozásának, hanem számos egyesület megalapításának is. Ez hívta életre a FEFHE, a Turán és Turul Egyesületeket, amelyeket a II. világháborút követő új politikai ideológia szüntetett meg, miközben újakat hívott életre. A művészet

általános kereteinek a kijelölését követően már nem alulról jövő, a művészek egyéni kezdeményezése révén alakultak meg a szervezetek, hanem teljes mértékben a korszak kultúrpolitikájának eredményeként. Mégis számtalan lehetőséget teremtettek amatőr és professzionista művészek számára egyaránt, hogy bővítsék ismereteiket, fejlesszék képességeiket, és kiállításokon mutatkozhassanak be, vagy – a hivatásos művészek esetében – munkahelyet találjanak. E bonyolult intézményi és szervezeti struktúra által formálódó új művészeti élet az 1950-es évekkel veszi kezdetét. Az állami és politikai keretfeltételek között a művészek képesek voltak olyan együttműködési hálókat kialakítani, amelyek rövid időn belül az elért eredmények révén, a helyi képzőművészetet országos rangra emelték.

FORRÁSOK

- HOM – Herman Ottó Múzeum, Miskolc
Gyöngyösi Gábor: *Ha egy műhely ötven éves*. HOM Miskolci Galéria Adattár
- Nyitray Viktória: *Miskolc város képzőművészete a két világháború között*. (kézirat) HOM Miskolci Galéria Adattár Ad/37-2012.
- MNL BAZML – Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára, Miskolc
IV. 1925/b. doboz. Egyesületi iratok gyűjteménye (1870–1953)

FOLYÓIRATOK

- 14 művészeti szabadiskola ad az országnak új képzőművészeti nevelést. *Szabad Művészet*, III. évf. 6. sz. 1949. június 6. 265.
- 28-as ember: B.U.É.K. *Reggeli Hírlap*, XXXVII. évf. 1. sz. 1928. január 1. 12.
- A dolgozó nép képzőművészeti kultúrájának elmélyítésére törekszik a Magyar Képzőművészek és Iparművészek Szövetsége. *Szabad Szó*, LI. évf. 247. sz., 1949. október 23. 12.
- A kultúra nevében. *Ellenzék*, VI. évf. 78. sz. 1907. július 9. 1.
- A miskolci képzőművészek szervezete megválasztotta állandó vezetőségét. *Felvidéki Népszava*, I. évf. 6. sz. 1945. április 24. 4.

46 Halász-Hradil Elemér: *A miskolci művésztelep szanalása* 1928. 5–6.

- A miskolci vasutas képzőművészeti szakkör öt fiatal tagja jelentkezett az idén főiskolára. *Északmagyarország*, XX. évf. 1964. március 29., 6.
- A miskolczi művésztelep. *Reggeli Hírlap*, XXVII. évf. 179. sz. 1918. augusztus 8. 3.
- A művésztelep válsága. *Magyar Jövő*, IV. évf. 159. sz. 1922. július 16. 7.
- Az állami művésztelep és a kerámiai szakoktatás. *Reggeli Hírlap*, XXX. évf. 222. sz. 1921. október 2. 6.
- Az Északmagyarországi Képzőművészeti Szabadiskola 1945. április hó 9-én megkezdte működését. *Felvidéki Népszava*, I. évf. 9. sz. 1945. április 26. 4.
- Félezer főnyi előkelő közönség jelenlétében nyitotta meg Hodobay Sándor dr. polgármester a Miskolci Művészek Társaságának kiállítását. *Magyar Jövő*, X. évf. 248. sz. 1928. november 6. 2.
- Gürtler, Curt: A magyar München születése. *Reggeli Hírlap*, XXXVII. évf. 246. sz. 1928. október 28. 13.
- Hajdú Béla: Borús idők – napsütések VI. *Észak-Magyarország*, IXX. évf. 239. sz. 1963. október 12.
- Halász-Hradil Elemér: A miskolci művésztelep szanálása. *Reggeli Hírlap*, XXXVII. évf. 1. sz. 1928. január 1. 5–6. p.
- Javaslat Miskolc városának középfokú képzőművészeti szabadiskola létesítésére. *Felvidéki Népszava*, III. évf. 233. sz. 1947. október 14.
- Képkiallítás a Vasgyárban. *Magyar Jövő*, XVIII. évf. 289. sz. 1936. december 18. 2.
- Képzőművészeti nap Miskolcon. *Felvidéki Népszava*, I. évf. 43. sz. 1945. június 9. 4.
- Képzőművészeti szabadiskola Miskolcon. *Városok Lapja*, LXI. évf. 1. sz. 1948. január 1. 15.
- Képzőművészeti szabadiskolát állítanak fel Miskolcon. *Felvidéki Népszava*, III. évf. 260. sz. 1947. november 15.
- Kerámiai iskola a művésztelep mellett. *Magyar Jövő*, II. évf. 298. sz. 1920. december 28. 2.
- Kóródy Béla: Hét magyar város nagyszabású képkiallítása. *Reggeli Hírlap*, XXXVIII. évf. 124. sz. 1929. június 5. 10.
- Lévay József Közművelődési Egyesület gyűjteményes kiállítása. *Magyar Jövő*, XVIII. évf. 107. sz. 1936. május 9., 4.
- Ma este 6 órakor nyílik meg Döbröczöni Kálmán tárlata a Korona kiállító termében. *Felsőmagyarországi Reggeli Hírlap*, L. évf. 35. sz. 1941. február 12. 5.
- Ma nyílik meg a „Turul” Szépmíves Céh képzőművészeti kiállítása. *Felsőmagyarországi Reggeli Hírlap*, L. évf. 78. sz. 1941. április 5. 4.
- Megnyílt a képzőművészeti szabadiskola. *Miskolci Hírlap*, IV. évf. 30. sz. 1948. február 6. 2.
- Megszervezés előtt a miskolci művésztelep. *Reggeli Hírlap*, XXX. évf. 219. sz. 1921. szeptember 29. 2.
- Miskolci festőművész sikere, Halász-Hradil Elemér ösztöndíja. *Ellenzék*, VI. évf. 78. sz. 1907. július 9. 2.
- Művésztelep Miskolczon. *Reggeli Hírlap*, XXVII. évf. 174. sz. 1918. augusztus 2. 3.
- Művésztelepet Miskolcznak. *Magyar Jövő*, II. évf. 30. sz. 1920. február 6. 4.
- Nagyszabású képzőművészeti kiállítást rendez a miskolci FEFHE. *Magyar Jövő*, XVIII. évf. 209. sz. 1936. szeptember 13. 11.
- Ötven évig a magyar dalért. *Magyar Jövő*, XVIII. évf. 181. sz. 1936. augusztus 8. 5.
- Petőfi-emléktáblát lepleztek le Miskolcon. *Felsőmagyarországi Reggeli Hírlap*, LI. évf. 157. sz. 1942. július 14., 3.
- Válságba került a Lévay József Közművelődési Egyesület. *Magyar Jövő*, XVIII. évf. 248. sz. 1936. október 29. 5.
- Vasárnap megalakult a Miskolci Művészek Társasága. *Reggeli Hírlap*, XXXVII. évf. 211. sz. 1928. szeptember 18. 6–7.
- Versengés a művésztelepért. *Reggeli Hírlap*, XXVII. évf. 187. sz. 1918. augusztus 18. 2.

IRODALOM

A BORSOD...

1902 *A Borsod-Miskolci közművelődési és múzeum egyesület 1900. évi évkönyve*, Miskolc.

ANGYAL Béla

2000 A csehszlovákiai magyarság anyaországi támogatása a két világháború között. *Regio – Kisebbség, politika, társadalom*, 11. évf. 3. sz. 133–178.

BALOGH Bertalan

1904 A választmány jelentése. BALOGH Bertalan (szerk.): *A Borsod-Miskolci közművelődési és múzeum egyesület 1903/4. évi évkönyve*, Miskolc.

- BOZSIK István
2005 Miskolc képzőművészete. *Ezredvég*, XV. évf. 8–9. sz. (2005. augusztus–szeptember) <http://magyar-irodalom.elte.hu/ezredveg/0508-9/0508-97.html> (letöltés: 2020. 08. 07.)
- CSABAI Kálmán
1960 Miskolc képzőművészeti élete. *Borsodi Szemle*, IV. évf. 6. sz. 516–517.
- DANKÓ Imre
1999 A múzeumbarátok köreinek jelentősége a százéves miskolci múzeum életében. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, XXXVIII. 1339–1357.
- DOBRIK István
2006 Miskolc képzőművészete 1918–1948. In DOBRIK István (szerk.): *Miskolci művészek*. Miskolci Galéria – Herman Ottó Múzeum, Miskolc.
- ÉBER László (szerk.)
1935 *Művészeti Lexikon* 1–2. Budapest.
- GODA Gertrud
1987 *Ficzere László*. Borsodi Kismonográfiák 28. Herman Ottó Múzeum, Miskolc.
- HOEBEL, E. A.–FROST, E. A
1976 *Cultural and Social Anthropology*. McGraw-Hill, New York.
- KOWALAK, Andrzej
2015 A Diósgyőr-vasgyári Turán Egyesület (1923–1944). *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, LIV. 575–583.
- LYKA Károly
1921 Művésztelepek. *Új Idők*, XXVII. évf. 16. sz. 1921. augusztus 15. 314–315.
1924 Művésztelepeink sorsa. *Esti Kurír*, 1924. május 18. 11.
1948 *Bevezető a Miskolc 25 éve a magyar festőművészetben c. katalógusba*. Miskolc.
- NÉMETH Lajos (szerk.)
1965 *Képzőművészeti élet a felszabadulás után*. (A Művészettörténeti Dokumentációs Központ Forráskiadványai II.) Budapest.
- NYÁRI...
2003 *Nyári Képzőművészeti Szabadiskola katalógus*. Miskolci Galéria, Miskolc.
- PIRINT Andrea
2008 Bartus Ödön festőművész pályája és szerepe Miskolc képzőművészeti életében. *Zempléni Múzsza*, VIII. évf. 3. sz. (2008. ősz) 46–62.
- SAY Géza
1941 Balatoni „Művésztelep”. *Szépművészet* 2. 1941/7. sz. 166–167.
- SÜMEGI György
2009 Adalékok a miskolci művésztelep történetéhez. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, XLVIII. 225–240.
- SZEGŐFI Anna
1997 Miskolci egyesületek. *Levéltári Évkönyv*, IX. B.-A.-Z. Megyei Levéltár, Miskolc. 213–269.
- TARCAI Béla
2005 *Fénykép és történelem. A miskolci fotókultúra 1840–2005*. Miskolci Galéria
- TÍMÁR Árpád
1985 A művészi élet szervezeti keretei. In KONTHA Sándor (szerk.): *Magyar művészet 1919–1945* 1. Budapest. 48–91.
- VÉGVÁRI Lajos
1981 Choma József festészete. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, XX. 159–169.
1977 A miskolci képzőművészet története a 20. század első felében. In DOBROSSY István (szerk.): *Miskolc a millicentenárium évében* 2. B.-A.-Z. Megyei Levéltár, Miskolc. 169–172.
- VITÁNYI Iván
2001 *Amatőrművészet a mai Magyarországon*. In KISS László – TÓTH Zsuzsanna (szerk.): *Alkotó emberek*. Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Közművelődési Főosztály, Budapest, 62–64.
- ZSEDÉNYI Béla
1929 *Miskolc szellemi élete és kultúrája*. Miskolc.

**ART, VOLUNTEERING, MUSEUM
CHAPTERS FROM THE HISTORY OF NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS
RELATED TO THE FINE ARTS IN MISKOLC**

Keywords: cooperation, associations of Fine Arts, non-governmental organizations, arts and society

Cooperation and joint activity were already present in the earliest forms of organization of human communities, as the tendency to form voluntary associations is not the property of today, not even of civilized people. These groups are often not based on the common denominator of age, nor they come from common experience or common knowledge (HOEBEL–FROST 1976), as in today's societies, from the simplest to the most complex. In parallel with the increase in the structure of societies, joint co-operation has created new forms. This process has accelerated even more in modern communities. The more segmented and stratified, the more specific organizations and communities took form. The last century has also brought the most significant turning point in the field of arts. The present paper aims to examine this issue, which uses the methodology of cultural anthropology and art history to monitor the civil communities established in the city since the second half of the 19th century, cooperating with art and the Herman Ottó Museum and Miskolc Gallery from time to time, in the operation of their institutions. [translated by Péter Módis]

Ildikó Hajdú–András Kákóczki

